

SÓLYMÁSZATI ÉS MADÁRTANI EMLÉKEK A RÉGI MAGYAR SZÉPIRODALOMBÓL ÉS HIVATALOS ÍRÁSOKBÓL

Überlieferungen und Daten in der ungarischen Literatur
und den Amtsschriften vergangener Zeiten über die
Falkneri und Vogelkunde

Kálóczy Lajos

Tanulmányozván a XVI—XVIII. századból ránkmaradt különféle írásbeli emlékeket, sok helyen találtam költőinknél a Kerecseny és Ráró elnevezést ugyanegy verssorban. Íróink bizonytalán nem ok nélkül alkalmazták ezt a megkülönböztetést egy olyan korban, amelyben a sólymáztatás mindennapi szokásban volt és annak alapos ismerete az általános műveltséghez tartozott.

A legrégebb költő, akinek műveit sikerült elolvasnom, TINÓDI SEBESTYÉN volt: XVI. századbéli Magyar Költők Művei. Közzétette SZILÁDY ÁRON (TINÓDI SEBESTYÉN összes művei 1540—1555. Budapest, 1881. Magyar Tudományos Akadémia).

„Erdéli históriának negyedrésze”-ben az 1410. sorral kezdődő versszak:

„Népét Ulumán bék oly igen őrizi,
Miként az fiastik szárnya alá veszi,
Az héjával megvív fiát úgy megmenti,
Melyet kiszakaszthat azt az héja megeszi.”

TINÓDI SEBESTYÉN főleg a dunántúli nyelvjárást használta. Látjuk ezt a tik szóból is. Bevezetésében SZILÁDY ÁRON is ezt mondja. Az *Accipiter gentilis*-t tehát már a XVI. század közepén héjának nevezték a Dunántúlon, míg ölyvnek inkább Erdélyben. Kevés bizony, amit TINÓDI LANTOS SEBESTYÉN-től örököltünk, de ennek is örülnünk kell, hogy olyan régmúltból fennmaradt.

A XVI. század legnagyobb magyar lírikusától: BALASSA BÁLINT-tól már jóval gazdagabb örökségünk van. Az alábbiakat DÉNES TIBOR gyűjteményéből írtam ki.

„A Bebek Judit nevére írt vers” ötödik szakaszából:

„Mert mint fő után, ha magasságból sólyom magát rúgja”...

Ez a pár szó nagyon híven érzékelteti a sólyom villámgyors támadását. Továbbiakból többször is meggyőződhetünk arról, hogy mennyire jártas volt Balassa Bálint a sólymáztatásban.

„Akiben eről, hogy megszabadult a szerelemtől” c. vers 4. szakasza:

„Erőlyek, röpülyek nem különben mint az karvaly
Kinek sárga lába lábsziakbul szabadult
Nem kesereg lölkem
Mert megmenekedtem

Az ötödik szakaszban pedig így folytatja:

„Köll immár énnékem csak jó ló hamar agár
Ifjak társasága, éles szablya, jó madár”...

A szerelemben csalódott költő a vitézi életben és a vitézi élethez rokon sportokban keres vígasztalást. A lovaskatonának különösen a sólymászaton volt jó iskolája. Ha a sólymok darut vagy „gémet rúgtak le”, a sólymászoknak a tereppel mitsem törődve, rajta-rajtában azonnal a helyszínen kellett teremniök. A lerúgott gémben és daruban többnyire van még annyi élet, hogy veszedelmes csőrével — a daru lábbal is — megölhesse a sólymot. (Már DZSINGISZ KHÁN is megparancsolta fiainak, hogy minél többet sólymásszanak, mert a sólymászaton tartotta a legjobb hadiiskolának.)

A „De virgine Margareta” c. versének első szakaszában ismét megemlékezik BALASSA BÁLINT a sólymokról.

„Körmökkel szép sólymok
Foggal orozlánok
Szagatnak amit érnek.”

Idillikus sólymászképet láthatunk lelki szemeinkkel, amikor a „Boldogtalan vagyok” c. vers utolsó szakaszát olvassuk:

„Immár sólymocskádat,
Kedves madárkádat
Klárisokkal rakott,
Skófiummal varrott
Lábzinóron tartottál,
Bocsásd el békével...”

Nagyon kifejező erejű az a mód is, ahogyan BALASSA a „Keserves panaszim mi haszna, ha teszem” versének 3. szakaszában emlékezik meg a kézre szálló karvalyról:

„Mindenféle vadat ember szelidíthet,
Süvöltő karvalyt is karjára süvölthet”...

Tulajdonképpen a kesztyűs jobb öklön ül a madár, de mivel az erőt a hordozáshoz az egész alsókar adja, szeretik a régi magyar írók a kar szót használni a sólymászmadarakkal kapcsolatban. Így tesz jóval később FALUDI FERENC is DORELL „Nemes Úrfi” c. művének fordításában a 217. oldalon: „...nyulakat verjenek agarakkal, fűrjeket karmadással, fókát, őzet s több effélét kergessenek lélekszakadva.” Később még találkozunk FALUDI-val jelen dolgozatomban.

Semmivel sem lehetne jobban érzékeltetni, mint a süvöltéssel azt a gyorsaságot, amit a karvaly és a többi sólymászmadár fejt ki, amikor zsákmányára vág vagy kézre száll. Ez úgy történik, hogy a lehető leggyorsabb repülést megszakítva, az utolsó pillanatokban félig összehúzott szárnyakkal fejezi be az akciót. A modern kifejezések közül a zuhanórepülés felel meg legjobban erre a műveletre. Ezelőtt ötven s néhány évvel még Győr megyében gyakran mondtuk, ha gyors repülésre vagy futásra gondoltunk: „csak úgy süvít”.

A régieknél a sólyom mindig vándorsólymot jelentett. A kerecsenhez és a ráróhoz sohasem tették hozzá a sólyom szót. De ilyen kifejezést: kerecsen madár, használtak.

Nagyon szép hasonlat a következő:

„Mint sólyom kis fuat
Bús lelke magadat
Szerelmében úgy üldöz.”

A „Frustra omnibus rationibus incendendae Juliae” etc. című vers is bizonyítja BALASSA BÁLINT teljes jártasságát a sólymászásban. Azt is látjuk az alábbi idézetben, hogy a ráró nem volt vándorsólyom, mert mint két különféle madárról ír róluk.

„Szép sólymck, vad rárók,
Kiket madarászok
Tanítanak viselnek,
Bánással, tartással,
Szóval, kiáltással,
Szelidek, kézre jünek.
Az erős kősziklák
Hevétől az napnak
Romolnak, repedeznek.”

Majd ugyanezen vers hatodik szakaszában így folytatja:

„Téged pedig sólymom
Én édes vad rárom
Az én sok kiáltott szóm
Kezemre nem híhat.”

Az „Édes Júliám gyenge violám” első szakasza bizonyítja, mennyit foglalkozott BALASSA BÁLINT sólymokkal:

„Édes Júliám, gyenge violám, aranyalmácskám,
Jó illatú vígkedvű sólyommadárkám,
Szállj bátran én kezemre
Hozz örömet szívemre
Ne félj semmit édes sólymocskám!”

Ebből a pár sorból teljes valójában láthatjuk BALASSA BÁLINT passzió-nátus sólymász voltát. Ugyancsak találó a „víg kedvű” jelző, mert a kellemes időben szabadban levő, állványaikon álldogáló sólymok sokszor megcsipkedik csőrükkel az állványt és lábukkal játékosan megmarkolász-szák, jókedvükben. Ha pedig a föld színén levő tuskóikon ülnek, ahol a poráz hosszúsága bizonyos fokú szabad mozgást enged nekik, még ugrálnak is; és ha akad a markukba valami kisebb tárgy, azt markolásszák víg kedvükben.

TINÓDI LANTOS SEBESTYÉN még kissé nehézkesen, de BALASSA BÁLINT már annál könnyebben fejezte ki mondanivalóit. Ami kevés maradt utánuk, az mind felmérhetetlen kincse sólymászati és madártani emlékeinknek.

Időrendben ZRÍNYI MIKLÓS (1620—1664) követi őket. „A Vadász” c. költeményében találjuk a következőket, és pedig a huszadik szakaszban:

„Futsz most énelöttem, mint galamb ölyv elől...”

t.i. a héja elől.
52. versszak:

„Lám a vad kerecsent megszelégyíthetne,
Lám sebes sólymot is kézre süvölthetne.”

ZRÍNYI és BALASSA a kerecsen, süvölteni és sólyom szót ugyanazon értelemben használja. Korunkban tehát élő, egységes sólymász-nyelve volt a magyar sportembereknek.

Ugyanezen vers 63. szakaszában így szól ZRÍNYI MIKLÓS:

„Szállj az én kezemre mint karvaly felyhókbül...”

A régi magyar sólymásznyelv gazdagsága tehát arra az esetre is tudott kifejezést, amikor a madár nyugodtan, megfélemezett sikló-repüléssel szállt a sólymász kezére.

Ugyanezen vers 68. szakaszában viszont sporteszközt ígér szerelmének a költő:

„Madárfogó hállócskát olyat csinálók,
Hogy láthatatlanok lesznek cérnaszálók.”

ZRÍNYI MIKLÓS nagy époszában, a Szigeti Veszedelem-ben a következőket találjuk:

V. ének 61. szakaszában Deli Vid

„Nagy nyusztbőr kápával befedezte fejét
Azon kerecsen szárny mutatja szépségét.”

De nemcsak sólymászmadarak tollaival és szárnyaival ékesítették magukat vitézeink, ezt látjuk az V. ének 48. szakaszában, ALAPI GÁSPÁR-nál

„Vitéz módon ékes szép daru tollakkal...”

A következő négy versszakból háromban rárót, egyben ölyvet említ a költő. Érdekes, hogy abban az időben a nagyvezőtollat és sokszor az egész szárnyat is sugárnak, sugaraknak hívták, mint azt az alább idézett XIII. ének 87. szakaszában — de majd GYÖNGYÖSI ISTVÁN-nális — látni fogjuk.

Menjünk azonban sorjában; a X. ének 18. szakaszában olvashatjuk a következőket:

„Víz legelől Demirhám dárdát kezében
Paizsot a másikon, ráró toll fejében,
Melyen van kuracel s maga jön elsőben,
Hoz halált hoz veszélyt az vitéz Szigetben.”

XIII. ének 44. szakaszában így beszél Zrínyi:

„Az kiket mi orosz lányoknak tartottunk,
Úgy megszelidültek, mint ölyv elől vadtyúk.”

Ugyanezen ének 87. szakaszában a következőt találjuk:

„Egy ráró magasbul megszemléli prédád
Utána indítja két sebes sugárát...”

A 99. szakaszban ismét a ráró gyorsaságáról ír a költő:

„De nem örüle sokat szabadságában
Mert ráró mind ottkűnn leste a magasban
Utána röpüle s elkapá szárnyán
Kegyetlen körmivel örül szaggatásán.”

Rendkívül figyelemre méltó állítás ez, amennyiben olyan gyors madárnak tünteti fel a rárót, amely *repülés közben* a galamb két szárnyát (rend-

szerint tövét) markolja meg. Ehhez nagyobb gyorsaságra van szükség, mint amilyen gyorsnak általában a kerecsent ismerjük. Viszont a sólyom — amit most vándorsólyomnak nevezünk — annyira gyors, hogy legtöbbször még a galambot is lerúgja a levegőből. Zsákmányukat a nemes sólymok úgy végzik ki, hogy miután azt lerúgták, a lehető leggyorsabban rászállnak a földre esett madárra s azt nyaktövénél vagy szárnytövénél egyik, a fején pedig másik lábukkal erősen megmarkolják. Ezután egy nagyon ügyes fej- és nyakmozdulattal néha kitörik a zsákmány nyakát és átharapják nyakereit. Erre kitűnően be vannak rendezkedve, mert csőrük felső káváján van egy fogszerű kiszögellés s az alsó káván egy ennek megfelelő bemetszés. Ez a pompás eszköz a legfeltűnőbbben a vándorsólyomnál fejlődött ki. Mikor a sólyom lerúgja zsákmányát, akkor ezzel — a hátára mért rendkívül erős és elég messziről is jól hallható rúgással — bizonyos fokú bénulást idéz elő, ami miatt a madár vagy mint a kő zuhan le, vagy pedig kalimpálva ér földet. Védett helyen kényelemben helyezve előbb-utóbb magához tér és esetleg meggyűrűzve elengedhető.

E rövid kitérő után elérkeztünk GYÖNGYÖSI ISTVÁNHOZ (1625—1704), akitől nagyon sok szép sólymász-émlék maradt (Forrásművem a BADICS FERENC által közzétett és a Magyar Tudományos Akadémia által 1921-ben kiadott „Gyöngyösi István Összes Költeményei” c. mű volt).

A Murányi Venus I. v. 46. versszakban így mutatja be Wesselényi Ferencet:

„Eözvegy életben van de otthon nem henyl
Havem mezőt kéván s szokott prédára kél.
Katona kenyérrel mint régen most is él,
Mint éh ráró prédát: ellenséget szemlél.”

49. versszak:

„Madaraknak sólyom gyors elverésében
Az mint karvaly is fürjek ölésében”
„Dolgai gyorsaság s ráró tekintete...”

52. III. v. 94. versszak:

„El nem maradt tőle Fekete László is,
Eősétől vett neve melynek ha holló is
De fejérb erkölcsű nem vala Cato is
S ennél nem vigyázóbb a tanult ráró is.”

Fentebb idézett versszakokban GYÖNGYÖSI a rárót támadásra késznek, bátor tekintetűnek és okosnak írja le.

Nagyon érdekesen mutatja GYÖNGYÖSI jártas sólymász mivoltát az alább következő versszak. III. rész 260. versszak:

„Egy inasa sétál Illyésházinének
Karulyt hordoz s nem ad álmat madárnak
Rázkódván a madár reá találának
Úgy mint amazokkal, ezzel is bánának.”

Mikor sólymokat tanítunk vagy szelídítünk, továbbá mikor jó vadászkondícióba akarjuk hozni őket, akkor még éjszaka is hurcoljuk őket néhány órán át az öklünkön. Különösen fontos ez a rövidszárnyú sóly-

moknál: héjánál, karvalynál és kis héjánál. Kellemes órák ezek a sólymászok számára, amint egymás társaságában beszélgetve, iszogatva madaraikat szelidítik. Mikor a madár már jól érzi magát sólymászra öklén, akkor tollázkodik, egy lábra áll és időnkint mint a tyúk vagy kakas, felborzolt tollakkal megrázza magát. Ez bizonyos zajjal jár, különösen akkor, amikor — mint a legtöbb esetben ez lenni szokott — már a csörgőket is felkötötték a sólymok lábára. A következő versszakokban még fogunk találni olyasmit, amiben ráismerünk a szakismeretekben gazdag sólymász ember írására.

A Marssal Társalkodó Murányi Venus 1664-ben jelent meg. Gyöngyösi második nagy költeménye az 1693-ban megjelent „Kemény János Emlékezete”.
II. kv. III.v. negyvennyolcadik versszak:

„A csörgős lábszíz csörög lábain már,
A szokatlan sólyom melyben nehezen jár.
Ily képtelen terhkel hogy vesztegetik kár,
E nemes madarat másként böcsülnék bár.”

II. kv. III. v. 49. versszak és alább az 50. versszak:

„Sugárit szárnyának még minap ki-szették
A Chánnak kányái mikor körülvették,
Csapdosó körmökkel seregit sértették,
S azokkal ötet is rútul mellyesztették.”

„Az sem vala elég nyomoruságára
Hanem ily nagy csörgőt kötének lábára,
Melyet hogy nem bírhat tolyyák taligára
Úgy hurcolják Keményt sokak csodájára.”

Sólymásznyelven a régiék — mint fentebb már mondtuk. — a sugár, sugártoll alatt a sólymok nagyvezetőtollait, esetleg néha-néha az egész szárnyat értették.
II. kv. III. v. 63. versszak:

„El-hozza idejét az Isten annak is,
Megnőnek sugári verdett szárnyamnak is,
Megoldik békója vasas lábamnak is
Szemben leszek veled, ha most nem látlak is.”

74. versszak:

„Ilyen tekintetet ritkán láttak rabban
A szabadult ráró sem néz vidámabban
Laususnál a lovat üli módosabban,
Jóllehet inai töröttek a vasban.”

V. v. 7. versszak:

„Mint hervatt tulipán gyöngyét harmatoknak
A szomjuhozott föld árját záporoknak,
Vizét epett szarvas híves forrásoknak,
Éh rárók idejét szokott praedájoknak.”

VIII. v. 38. versszak:

„Mint amely sólyomnak lábszízját lefejtik,
Hogy tulajdon kényén járjon eleresztik,
Örül, de örömét megint búk követik
Ha ismét megfogván a kosárba vetik.”

Az utolsó versszakban két figyelemre méltó sólymász-szokást említ GYÖNGYÖSI. A szabadon bocsátandó sólyom lábszóját lefejtik, mert ha elvágják, egyrészt megsérülhetne a sólyom lába, másrészt a lábszój hasznavehetetlenné válna. Megmondja továbbá GYÖNGYÖSI, hogy a frissen fogott sólymot kosárba tették. Érthető, mert ez a legszellősebb szállítóeszköz s amellettt elég sötét ahhoz, hogy a madár ne vergődhessen benne, miáltal tollait teljesen tönkretelhetné.

III. kv. II. v. 28. versszak:

„Alig kelhete ki csecsemős korából
Mint fiók kerecsen fészke kosarábul
Mindgyárt erkölcsének nagyságos voltábul
Ki kezdett röpülni köz dolgok porábul.”

Alapos szakismeretéről tesz tanúságot GYÖNGYÖSI ebben a versszakban. Jellemző ugyanis a kerecsenre, hogy előszeretettel költ erdőben, ahol elhagyott ragadozómadár fészkekbe szokott beköltözni.

A következő hét versszakban festői képet ad a költő a korabeli viseletről, amelynek elmaradhatatlan kellékei közé tartoztak a szebbnél-szebb madártollak.

III. kv. III. v. 5. versszak:

„Maga az Olay bék ezeket vezette,
Vállát egy haragos tigris kerítette,
Fejét igen szép pár nuszttal öleltette
Amellynek egy sas szárny kerengett mellette.”

15. versszak:

„Tanult vitéz, forgott mindkét szerencsében
Második Aeneas rendes természetében
Párducz bőr a hátán, tollas bot kezében
Három szál darutoll strázsál süvegében.”

16. versszak:

„Most is rajta tegze sorrakva nyilakkal,
Kalpagát tollazta ráró sugárakkal.
Repült a lova is keselyű szárnyakkal
Füzetvén czafraga kétfelől azokkal.”

28. versszak:

„Podolai farkas ugrál a nyakában
A szél sólyom szárnyat ingat forgójában
Jáczván könnyű lován kopja hányásában
Repülni láttatik rugaszködésében.”

III. kv. III. v. 37. versszak:

„Maga is szög legény, hova is szerencsen,
Süvegének nyusztát őrzi egy kerecsen,
Nehéz terhű botját hánnya negédesen
Ropja módos táncát lova is kényesen.”

94. versszak:

„Egypár ráró röpdös kettős forgójában,
Igen szép tigris bőr habzik a nyakában,
Két daru tollat szórt lova homlokában,
Gyönyörködik annak módos ugrásában.”

96. versszak:

„Derekakon pánczél, kezeken karvasok,
Süvegeken rárók, kerecsenek, sasok
Hátukon párducok, tigrisek, farkasok,
Lovakon párpuskák, hegyes tör s pallosok.”

Figyelemre méltó, hogy külön mondja a rárót is meg a kerecsent is!

GYÖNGYÖSI III. kv. IV. rész 64. versszak után a GOSZTONYI és NYITRAI codexből szúrtak be harmincegy versszakot, ezek közül az alábbi három érdekelheti különösképpen a sólymászokat és az ornithológusokat:

„Messzekerült erkölce vitéz eleitől
S azok dicséretes cselekedeteitől,
El-fajzott mint kaba sólyom nemzetitől
S jó hírnév kereső régi nagy ősetől.”

Igen, a kaba. Ez a nagyon szép s amellet pompásan repülő kis sólymocska sajnos, annyira bátortalan s nem éppen kellemes természetű madár, hogy nem nagyon érdemes vele foglalkozni. A dologban csak az az érdekes, hogy a többi népek sólymász írói, akik ebben a korban éltek, még dicsérték a kabát. Nálunk már akkor tudták róla s meg is merték írni, hogy „elfajzott nemzetitől.”

„Ne üljön utával mászó rák hátára
Teknős békának se lépjen módjára
Hanem ráró szárnyat ragasszon vállára
Úgy menjen, s repüllyön siető dolgára.”

Megint a ráró gyorsaságát állították oda példaképül.

Különösen figyelemre méltó azonban a következő versszak harmadik sora:

„És ingatja a szél fejeken tollokat,
Valahánynak annyi éhezett sasokat
Sólymot, rárót, erős kerecsent s strucczokat
Itelhedd érkezvén, oh melly gonoszokat!”

Tehát más madár volt a sólyom is, ráró is, meg a kerecsen is.

Még egy versszakot találtam GYÖNGYÖSMÉL, amit ha kihagynék, nem lenne teljes az összegyűjtött anyag. „Thököly és Zrínyi Ilona házasságá”-ban a 67. versszak így hangzik:

„Cédrus az dereka tekintete ráró,
Mint vadász Diána gyors lába úgy járó,
Dolgaiban rendes, az üdőtül váró
Nemes királyi vér nemesak egy köz báró.”

A XVIII. század két lírikusa AMADÉ ANTAL (1676 VIII/1. Hédervár — 1737. IV/4. Győr) és fia AMADÉ LÁSZLÓ (1703. III/12. Böös — 1764. XII/22. Fölbár) még nagyon szép hasonlatokra használták fel sólymászati és madártani ismereteiket. (Az apa költeményeit GÁLOS REZSŐ feldolgozásában 1937-ben adta ki az Akadémia. Fia költeményeit NÉGYESY LÁSZLÓ rendezte sajtó alá és az Olcsó Könyvtár adta ki 1892-ben.)

I. Erős Murány Várát...

10. versszak „Egeket jáczódó szabad madarakat
Kedvekre repdező sok sebes sólymokat
Kék egeken forgó szép nemes rárókat
Hajnal mosolygató csacsogó rigókat...”
11. versszak „Üdő szelidíti megfogja Tőriben
Jó izüven eszik karvally a Fürjiben
Rárót a sólyommal teszi Rekesztjben
Vélek mint akarja: madarász sok Ízben.”

II. Megbocsáss Virágom...

27. versszak „Ezt is véghöz vitte kapcsoló szerelmed,
Meghiszem nem léssen tülem töb sérelmed,
Fordulj, járulj hozzám, mutasd meg kegyelmed,
Pillancz rám Ráróhoz hasonló szép szemed”

X. Állhatatlan Szerelemről. Egy kegyetlen Szép Személyről.

16. versszak „Ah szelidül kérlek el röpiült Madárkám!
Kökény szemmel bíró, ah Drága Mancuskám!
Alabástrom tested, gyönyörű sólymocsám
Had foglyam Fürjecsém, én édes Kárukám.”

XI. Elébb Kiszáradnak...

23. versszak „Te voltál csak kedvem örömem s szerencsém
Kedves ráróm sólymom: Galambom s gerliczém
Szép Helénám, Thysbém, Didóm, Euridikém
Mindenképpen jókkal rakodott füröcském.”
60. versszak „Megsebesítettél, tülem el röpiültél,
Mint galambverő Ölyv: Praedádon örültél
Könyörülj rajtam is másan könyörültél
Térj meg is szívemre, kegyes szív örülnél.”

Ezeket a szemelvényeket AMADÉ ANTAL verseiből vettem ki. Az alábbiak pedig AMADÉ LÁSZLÓ verseiből valók:

IV. Kívánsz ha szeretni...

2. versszak „Ráró tekinteted
És cédrus termeted
Nem másnak,
Szolgádnak
Szentöljed.”

XI. Bár az kit szeret...

3. versszak: „Ráró bár légyen,
Észre ne végyen
Téged nem szégyen
Szeretnem.”

LXI. Bárha elleneznek...

12. versszak „Néked csak az héja
Hogy nem vagyok héja
Mert vagyok engedelmes
Soha sem győzedelmes.”

Gyűjteményünkben TINÓDI SEBESTYÉN után AMADÉ LÁSZLÓ a második dunántúli költő, aki a héja szót használja, mégpedig frappáns hasonlatban, mert saját engedelmességét állítja szembe az esetenként makacskodó héjával.

13. versszak „Bagolynak sólyomja
Van különös fi
Mint kakuknak más költi,
Mégis fészket betölti.”

CII. Édes Dudi Duduskám...

8. versszak „Pipacs piros ajakid,
Kökény egypár szemed
Pár citrom mellyeid,
Sólyom tekinteted.”

CXIII. Dira dura la la la!

6. versszak „Czédrusfa szép termeted,
Hó és alak két kezed,
Alabástrom mellyed
Sólyom tekinteted.”

Idáig a költők, akiknek a műveit szerencsés voltam elolvasni. Valamennyien úgy beszélnek a Ráró-ról, mint nagyon nemes, szép, gyors és jótermészetű madárról, továbbá mint külön sólyomfajt említik a Kerecsent, Rárót és Sólymot. Megismerkedtünk általuk néhány sólymász eszközzel és szokással is. Most prózai művekből kiemelt idézetekkel fogom folytatni.

Török-Magyarkori Állami Okmánytár SZILÁDY ÁRON és SZILÁGYI SÁNDOR.

KAIMAKÁM RECZEP pasa írta BETHLEN GÁBORNak 1628. III. 21-én: „Ennek előtte hatalmas császárnak tizenkét pár sólymot hoztanak...” Erre válaszol BETHLEN GÁBOR 1628. III. 22-én: „Solymokat mi úgy tudtuk, hogy mindenkor többet vittek be 12 párnál talán az úton holtak el, ezután arra is gondot viselünk híja ne legyen.” — Nagyon becses adat, mert megtudjuk belőle, hogy a régi magyar sólymászok a sólymokat párosával számlálták és páronkint beszéltek róluk (később még mást is fogunk látni). Emlékeztet az angol solymászok által használt „one cast of falcons” kifejezésre.

BETHLEN GÁBOR írja 1628. XII. 12-i levelében THOLDALAGI MIHÁLY portai követeinek: „...ha azon támadás sikerülne, felséges császárnak nagy sugár tolla veszne el.” Ismét a sugártoll, amivel már előbb megismerkedtünk a költőknél.

1629. IX. 6-án APAFFI GYÖRGY portai követ-költségei között szerepel: „Solymok... 24 tallér.”

1629. X. 6-án Brassóba érkezvén „Az solymoknak tokokat harminczat, lábszójakat is hasonlóképen kinek az ára lészen fl 3.”

Régi íróink legtöbbször úgy hívják a sólyom sapkát, hogy „kápa”, ezt az egyetlen példát találtam eddig, hogy tok-nak is mondták.

Magyar Történelmi Emlékek (Akadémia kiadása. Nyolcadik kötet 1868).

SZILÁGYI SÁNDOR „Rozsnyai Dávid az utolsó török deák történelmi maradványai”-ból a 45. oldalon:

„Ölvy formájú két ezüst pohárok”

A 224. oldalon leírja az ajándékokat, amelyeket ALEXEJ MIHAJLOVICS cár küldött a szultánnak. Többek között: „...húsz kerecsen madarat, hata meghala az utban...” Mikor a rengeteg értékű ajándék — melyek zöme nyuszt és hermelin — felsorolását befejezi, egy zamatos, korabeli közmondást hagy ránk emlékképpen: „NB. Az bial hacsak sóhaj is, messzire fér”.

280. old. „1665 die 10. febr. érkezett az vinezi számtartó az solymokkal, kettőnek szárnyát lábát hozván, ötöt elevenen”. „Die 11. febr. vitték fel Páskó uramat az vezérhez, becsülettel fogadván, másodmagával megkaftányozák. Eodem die vittünk az vezérnek két lovat, három madarat melyekért kantárváltságot vettek az legények ötven aranyakat, az tihájának is két madarakat, ezektől két legénynek tíz-tíz aranyat.”

„Die 19. febr. érkezének urunk étekgói Bakcsi István és Nemes Gáspár uraimék 3 solymokkal. Die 20. febr. vitték fel a vezérnek azon solymokat.”

„Die 4. augusti érkezék követ Páskó Kristóf uram Drinápolyba ajándékokkal, úgymint 8 iramó lóval és 14 solymokkal.”

Nagyon sokszor látjuk a régi szövegekben, hogy a solymot rövid o-val írták. Mindenütt pontosan úgy másoltam le ahogyan találtam.

„A Rákócziak levéltárából” közli SZILÁGYI SÁNDOR A Történelmi Tár 1894-es évfolyamából.

472. old. XCIII. 1621. ápr. 7-i levelét I. RÁKÓCZI GYÖRGYHÖZ így fejezi be CHERNEL GYÖRGY:

„...az paripa az moldvai féle még eddig rosszul volt csak szintén, most kezdett gyógyulni eleget orvosolják. Az agarakat kopókat vagyon három hete Önódban tartattam, ha Isten Ngodat egészségben meghozza, legyenek ott addig. Az madarászok még itt vannak, az madarak is jó egészségben vadnak...”

664. old. CXI. 1623. szept. 18. I. RÁKÓCZI GYÖRGY levele ROZGONYI MIHÁLY deáknak, makoviczai számtartójának:

„Ennehánszor parancsoltam, hogy az apró madárfogó hálót igen főszoló madárkákkal együtt megvevén, alá küldjétek és az tavali madarászt is, de még semmi sem telik benne. Azért, ha tisztességedet szereted parancsolum, igen jó ahoz való hálót és fő hívó madárkákat vevén, az madarászt is valamind s valahogy reábírván az alájövetelre, késedelem nélkül alá küldjed, ebben semmi lött okon egyebet ne cselekedjél. Minthogy penig immár Isten kegyelmességéből az szürethez...”

CXII. 1623. szept 20-án ROZGONYI MIHÁLY deákhhoz, makoviczai számtartójához írt levelét így fejezi be I. RÁKÓCZI GYÖRGY:

„...Azért mind az pénzt és aprómadárkákat, ahoz való jó új hálót és madarászt kád falakkal, a bronzokkal, puttonokkal csebrekkel éjjel nappal küldjed, ebben egyebet ne cselekedjél. Patak. 20 Septembris, anno 1623.”

A sólymászokat is szokták madarászoknak nevezni, de az előbbi levelekben – a CHERNEL-féle levél kivételével – minden kétséget kizáróan az apró énekesekről s az ezekkel bíbelődő madarászokról van szó.

A Történelmi Tár 1895. évf. 308. old. XLXIX. 629. VII. 22-én írt levelének utóirata. Ezt feleségének írta: „Tormainak édesem, parancsold meg, siessen lemenni a madarakkal s azokban el is járjon amit reá bíztam Rákóczi György m.p.”

BORNEMISSZA PÁL írja RÁKÓCZI GYÖRGYNEK 1629. VII. 31-én CLXXI.: „Rárót sohult nem tudék Ngodnak szerezni, az hol tavaly vétettem volt le, most ott nem találtak, igen szűk, elhigyje Ngod. Barcsai Zsigmond uram igen szépet küld egyet Ngodnak.”

A fenti sorok megérdemlik, hogy nagyon mélyen elgondolkodjunk rajtuk, különösen most, amikor DR. KURT LINDNER feltételezi, hogy abban az időben a „Ráró” (amely név alatt LINDNER a *Falco biarmicus*-t sejt) még fészkelte Közép-Európában.

BEKE ANTAL: Az Erdélyi Káptalan levéltára Gyulafehérvárott. 1665. január 22. Alvincz. NAGY JÁNOS ír UDVARHELYI GYÖRGY praefectusnak arról, hogy „Ónagyságának nagy haragja vagon az átkozott madarászok miatt”.

Történelmi Tár 1893. évf.-ból. 23. old.: „Marcellus, filius Petri de Madár, falconarius noster.” Fejér C.d. IX. 6. 106. 25. old.: „Draucarii szó mit jelent magyarázza a Dravecz helység neve hol a ragadozó madarak őrzői vagy fogói laktak” (Az 1913-as Helységnévtárban már csak három Draveczky tanya szerepel: a) Ung m. szobranci járás, b) Szatmár m. szatmárnémeti járás, c) Bihar m. érmihályfalvai járás és ezeken kívül egy Drávecz patak Nógrád m. lőrinci járás.) 82. old.: ERDŐDY GYÖRGY nejehez, RÁKÓCZI ERZSÉBETHÉZ: „A madarat nem azért kérdésképen írtam, ha elhozták e Kis-Topolesánra, hogy azt onnan elakartam volna hozatni, hanem megparancsolám

Árvában litémben, hogy Baiczi, ki inasom vala, madarat megtanítván maga hozza el Kis-Tapolcsánra, minthogy úgy véltem, hogy parancsolatomat véghez vitte eddig, arra nízve a madár felől írtam mivel, ha szintén elhozták volna ide is az madarat, magad mulatságáért innen is odaküldtettem volna, azért nem volt szükséges megindulni. Szomolán 1644. IX. 30.”

A levél dátumából arra lehet következtetni, hogy egy fészekből szedett madárról van szó. Abból pedig, hogy ERDŐDY GYÖRGY nagy súlyt helyezett arra, hogy az első tanítója utazzon vele és maradjon vele továbbra is, azt láthatjuk, hogy minden valószínűség szerint héja volt ez a madár.

664. old. APAFI M. 1664. III. 7-i levelében BETHLEN JÁNOS udvarhelyszéki kapitánynak írja rosszalásból: „Hallatik olyan dolog, hogy hűségtek úgy mint tiszték, consequenter a többi is, szabad emberekből tart lovászt, madarászt stb. stb...”

672. old. APAFI M. 1676. aug. 22-i leveléből az udvarhelyszéki vice királybírónak: „...Az hűségtek székiben levő solymászok tartozván az szokás szerint mint minden esztendőben a portán az adóval együtt nyolcz-nyolcz solymokat bevinni... mindjárt azon hűségtek székebeli solymászoknak parancsolja meg, hogy az általuk ez esztendőben administrálandó nyolcz solymokat elkészítvén... stb. stb.”

732. old. Erdély emlékérméi között ismerteti FRANCK BÁLINT szebeni királybíró stb. stb-ét amelynek II. és III. mezejében egy madarat tartó kéz van ábrázolva.

Történelmi Tár 1892. évf. 424. old. Szamosközi történelmi följegyzései (Közli: SZILÁGYI SÁNDOR).

Mikor DEMETRIUS cár a szendemiri (Lengyelország) vajda lányát feleségül vette, sok ajándékot küldött az apósának „...és három keletsén madarat, melyet a lengyelek hínak belajesur, azaz fehértónak egy erős muszkaországi várról melynek Belajesur a neve. Itt tartja a muszka az kincsét mert igen erős hely. Ez helynek nevétől nevezik az lengyelek az keletsén madarat... Továbbá ím az három keletsén madárnak egyikét küldötte volt a szendemiri vajda az fejedelemnek Bocskaynak Kassára, igen szép szerszámmal, mert a lábán való csergő merő arany volt, kettő az két lábán. Az madár kápája vont aranyból volt, gyönggyel fűzött, az lábán való zsinór is, és minden egyéb hozzávaló aranyból és gyönggyökkel volt. Az fejedelem igen jó néven vötte és igen kedvelte, de nem tudták tartani, mert az fejedelem Kátay Mihály az Cancellárius kezéhez adta volt, hogy szorgalmatosan viselje gondját. De semmi nem lett benne, mert kevés nap múlva megöleék, nem tudták jól gondját viselni: mert először a szárnyában két tollat, az sugártollát kiszakasztották titkon és kecske hússal tartották, melyet ü nem szokott, és úgy megbetegedvén, megholt. Kétszáz aranyat megért volna, és fejedelem többen nem adta volna el.” — (Valószínűleg *Falco rusticolus*).

Az 1630-as években volt, hogy Knesuz Bors megyei falunak a sok minden egyében kívül „két karvölt” madarat is kellett beszolgáltatni az Esztergomban lakó ABDI ispánjának és OMER agának.

Történelmi tár 1890. évf. 163. oldalon „...bizonyos kenézek évente egy-egy nyestet vagy ahelyett 4 frtot, egy karoly madarat stb. stb. kellett, hogy beszolgáltassanak.”

591. old. HERACLIDES JAKAB 1567. V. 1-i levele ZAY FERENC-hez: „...és ezeket szolgálóinknak egy szerb beszélé, a Békés veje, ki solymokat vitt a török császárnak.”

Történelmi tár 1889. évf. SZAMOSKÖZY ISTVÁN írta: „Constantinápolba való adó Erdéltől: Tizenötezer arany a török császárnak. Honorárium az adó mellett, száz ghira ezüst. Tíz bokor sólyom. Ez a császárnak.”

SZANISZLÓ ZSIGMOND írja 1684. IX. 18-án a kis APAFI M.-nak küldött török császári ajándékok között „...aranycsipkés sapkát amelybe volt szegezve mintegy két arasznyi széles kótsok toll nadállal megrakva.”

Nemzeti Könyvtár „Faludi Ferenc minden munkái”. Eredeti kéziratok és kiadások után, a szerző életrajzával kiadta TOLDY FERENC (Pest, Emich Gusztáv bizománya 1853).

99. old. „Ha kápát nem adunk szemünknek stb. stb...”

171. old. „Kápát ad szemünknek... stb.”

181. old. „Ha különben cselekszünk hiába támasztjuk mindakét kézzel csipőnket, hiába tekerjük ráró módra nyakunkat stb. stb...”

Fenti FALUDI idézetek DOVELL-nek „Nemes Asszony” c. munkájából valók, amelyet FALUDI 1744-ben fordított magyarra. 215. old. Ahadi és udvari hivatal. „Járd meg barátom a rendeket, kápán által is látsz benne: tégy róla, ha bánod.”

Ezzel az utolsó FALUDI idézettel végére is értem az általam összegyűjtött anyagnak. Megismerkedtünk a lábszój, csörgő, kápa, tok, lábzsínór eszközökkel, a karmadár, süvöltő, süvölthet kifejezésekkel. Továbbá hogy a sólyom, mai nevén a vándorsólymot jelentette, a kerecsenhez soha sem tették oda a sólyom szót, de találkoztunk vele kerecsenmadár formában. Többször találkoztunk olyan verssorokkal, ahol a ráró, sólyom, kerecsen ugyanabban a verssorban szerepelt. Sőt egy levélben még ráró fészkelésről is olvastunk. Azt is megtudtuk továbbá, hogy mennyire divatban volt az apró énekesek tartása és hogy a csali madarakat „főhívó madárnak” hívták. Helyesírásban, ékezetek feltevésében mindig az általam feltüntetett kiadványt követtem.

Szerény dolgozatomat ezzel be is fejezem. A dolog természetéhez tartozik, hogy teljességre távolról sem tarthat igényt. Nagy jutalom volna számomra, ha a kutatásnak ezt az irányát mások is követnék és ezáltal minél többet gyűjtenének össze és tennének közkinccsé a magyar sport és madártan emlékeiből.